

Türk Turizm Araştırmaları Dergisi

2020, 4(2): 1509-1526.

DOI: [10.26677/TR1010.2020.409](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.409)

ISSN: 2587-0890 Dergi web sayfası: <https://www.tutad.org>

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Karanlık Turizm ve Kentsel Keşif Üzerine Teorik Bir Karşılaştırma

Dr. Duygu AK ÇETİN, Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uşak, e-posta: duygu.ak@usak.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6736-5643>

Öz

Karanlık turizm ve kentsel keşif, akademik çalışmaların ve medyanın ilgisini yüksek oranda çekmeye başlamış iki kavram olarak görülmektedir. Çalışmanın amacı, karanlık turizm ile kentsel keşif arasındaki karşılıklı ilişkileri göstermek, benzerlik ve farklılıkları bakımından teorik olarak karşılaştırmasını yapmak ve kavramların Türkçe literatüre kazandırılmasına katkıda bulunmaktır. Çalışmanın yöntemi, karanlık turizm ve kentsel keşif kavramları üzerine çoğunluğu yabancı kaynakları derleyerek veri toplamaktır. Çalışmada karanlık turizm ve kentsel keşif kavramları literatür taraması yardımıyla ayrı ayrı ele alınmış ve ardından tanımları ve örnekleri üzerinden teorik olarak karşılaştırma yapılmıştır. Sonuçta her iki kavram açısından bazı ortak özellikleri bulunmasının yanında farklı oldukları noktalar da saptanmıştır. Her ikisi de sıradan turistik faaliyetlerin dışında olan bu iki kavram, uygulama mekanları ve olağandışı olma, etkileşim kurma gibi motivasyonlar açısından benzer olmakla birlikte kentsel keşifin politik ve ideolojik bir yönünün bulunması, kentsel keşif mekanlarının ve uygulamalarının fiziksel riskler ve güvenlik riskleri içermesi açılarından farklılaştığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karanlık Turizm, Kentsel Keşif, Hüzün Turizmi.

Makale Gönderme Tarihi: 29.01.2020

Makale Kabul Tarihi: 11.04.2020

Önerilen Atf:

Ak Çetin, D. (2020). Karanlık Turizm ve Kentsel Keşif Üzerine Teorik Bir Karşılaştırma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 1509-1526.

© 2020 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

Journal of Turkish Tourism Research

2020, 4(2): 1509-1526.

DOI: [10.26677/TR1010.2020.409](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.409)

ISSN: 2587-0890 Journal Homepage: <https://www.tutad.org>

RESEARCH PAPER

A Theoretical Comparison over Dark Tourism and Urban Exploration

Dr. Duygu AK ÇETİN, Uşak University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Uşak, e-mail: duygu.ak@usak.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6736-5643>

Abstract

Dark tourism and urban exploration are seen as two concepts that have begun to attract the attention of academic studies and the media. The aim of the study is to show the mutual relations between dark tourism and urban exploration, and to make a theoretical comparison in terms of similarities and differences and to contribute the introduction of concepts to the Turkish literature. The method of the study is to collect data on the concepts of dark tourism and urban exploration by compiling the majority of foreign sources. In the study, the concepts of dark tourism and urban exploration were handled separately with the help of the literature review and then a theoretical comparison was made over their definitions and examples. As a result, as well as in terms of both concepts have some common features, different points are also determined. Although these two concepts, which both are outside ordinary touristic activities, are similar in terms of application areas and motivations such as being unusual and interacting, it has been presented that urban exploration differs in terms of having a political and ideological aspect, urban discovery areas and practices involve physical risks and security risks.

Keywords: Dark Tourism, Urban Exploration, Urbex, Grief Tourism.

Received: 29.01.2020

Accepted: 11.04.2020

Suggested Citation:

Ak Çetin, D. (2020). A Theoretical Comparison over Dark Tourism and Urban Exploration, *Journal of Turkish Tourism Research*, 4(2): 1509-1526.

© 2020 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

GİRİŞ

Son yıllarda turistlerin değişen talepleri, turizm türlerinin de çeşitlenmesine neden olmuş ve klasik deniz-kum-güneş turizmine karşılık alternatif turizm türleri ortaya çıkmıştır. Pazarlama açısından herhangi bir turistik ürün turistlerin tercihlerine veya niyetlerine verilen bir cevap olarak algılanır. Böylece bir turistik ürünün tüketicilerin arzu ve ihtiyaçlarını karşılamasından önce ürünü anlamak, uyarlamak ve analiz etmek gereklidir (Alexandra vd., 2014: 309). Özellikle 1990'lı yılların başından beri yeryüzünde yaşanan savaşlar, toplu ölümler ve doğal afet gibi olaylar, alternatif bir tür olarak karanlık turizmi ortaya çıkarmıştır. Karanlık turizm, ölüm, felaket ve trajedi ile ilgili yerlerin anma, eğitim ve eğlenme amacıyla gezilmesini ifade etmektedir (Lennon ve Foley, 2000: 119). Yerli literatürde hüznün turizmi, keder turizmi, savaş alanları turizmi gibi farklı kullanımlara sahip olan bu kavramın, bu çalışmada yabancı literatürde ilk ortaya çıktığı şekli olan "dark tourism" kelimesinin Türkçe karşılığı olan "karanlık turizm" olarak kullanılması tercih edilmiştir.

Öte yandan kanalizasyonlardan fabrikalara ve askeri üslere kadar, genellikle terk edilmiş veya kullanımdan düşmüş kentsel altyapıyı keşfetme amaçlı (Fulton, 2017: 191) olan kentsel keşif (*urban exploration*) de son zamanlarda birçok yabancı akademik çalışmaya (Arboleda, 2016; Fulton, 2017; Klausen, 2017; Le Gallou, 2018; Kyndnis, 2019) konu edilmiştir. Söz konusu iki kavram ilk bakışta birbirine oldukça benzer görünmektedir.

Çalışmanın amacı, karanlık turizm ile kentsel keşif arasındaki karşılıklı ilişkileri göstermek, benzerlik ve farklılıkları bakımından teorik olarak karşılaştırmasını yapmaktır. Literatürde her iki kavram da ayrı ayrı çeşitli açılardan uygulamalı araştırmalara konu edilmiştir¹. Ancak söz konusu iki kavramın karşılaştırmasını yapan bir çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca konuların da güncel olması sebebiyle araştırmada son yıllara ait güncel kaynaklara yer verilmiş olup tamamen yabancı literatürden oluşan kentsel keşif kavramının Türkçeye kazandırılması açısından çalışma literatüre önemli katkılar sunmaktadır.

Bu kavramsal çalışmada karanlık turizm ve kentsel keşfe yönelik büyük çoğunluğu yabancı kaynaklardan oluşan literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması karanlık turizm kavramının ortaya çıkışını, karanlık turizme ve kentsel keşfe yönelik tanımları, karanlık turizm destinasyonları ve kentsel keşif mekanları ile ilgili örnekleri ve kişileri bu seyahatlere yönlendiren motivasyonları kapsamaktadır. Ardından karşılaştırma yapabilmek için öncelikle kentsel keşfin turizm ile olan ilişkisi ele alınmış, her iki kavram tanımları ve örnekleri üzerinden benzeştikleri ve farklılaştıkları noktalar ayrı ayrı belirtilerek karşılaştırılmıştır.

AMAÇ

Çalışmanın amacı, karanlık turizm ile kentsel keşif arasındaki karşılıklı ilişkileri göstermek, benzerlik ve farklılıkları bakımından teorik olarak karşılaştırmasını yapmaktır. Son yıllarda yerli literatürde yer edinmekte olan "karanlık turizm" kavramının literatürdeki çeşitliliğine katkıda bulunmanın yanı sıra henüz yerli literatüre kazandırılmamış olan kentsel keşif kavramının literatüre kazandırılması da amaçlanmıştır.

¹ Kılıç ve Akyurt (2011), Bennett (2011), Kurnaz vd., (2013), Alexandra vd., (2014), Chen vd., (2017), Israfilova ve Khoo-Lattimore (2019) vb.

YÖNTEM

Çalışmanın yöntemi, karanlık turizm ve kentsel keşif kavramları üzerine çoğunluğu yabancı kaynakları derleyerek veri toplamaktır. Literatür taraması ile kavramlar hakkında daha önce yapılmış teorik ve/veya uygulamalı çalışma sonuçları hakkında bilgi sahibi olunmuş, ardından söz konusu kavramlar, tanımları ve örnekleri üzerinden teorik olarak karşılaştırılmıştır.

LİTERATÜR

Karanlık (Dark) Turizm

Karanlık turizm modern bir kavram değildir. İnsanların seyahat edebildiği tarihe kadar eskiye dayandırılabilir (Heidelberg, 2015: 76). Ancak karanlık turizm uzun süredir var olan bir olgu olmakla birlikte son günlerde karmaşık, çok yönlü ve çok boyutlu bir fenomeni basitleştiren “moda ve heyecanlandırıcı” bir kavram olmuştur (Sharpley, 2005: 220). Orta Çağda Roma Kolezyumu'ndaki tarihi gladyatör oyun alanlarına yapılan yolculuklar (Tinson vd., 2015: 856), Eski Yunanlıların ve Romalıların firavun mezarlarını ziyaret etmek için yaptıkları seyahatler (Stone ve Sharpley, 2008: 574) ya da Hz. Muhammed'in (S.A.V.) torunu olan Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının, 680 yılında Kerbela'da öldürülmesinin ardından bu alana anma töreni nedeniyle yapılan ziyaretlerle (Kozak ve Bahçe, 2012: 154) karanlık turizm ismiyle anılmasa da ilk örneklerini göstermiştir. Ancak bu seyahatlerin kavramsallaştırılması 1990'lı yıllara dayanmaktadır.

Karanlık turizm, 2000 yılındaki “Ölüm ve Felaketin Cazibesi” (*Karanlık Tourism: The Attraction of Death and Disaster*) kitapları ile John Lennon ve Malcolm Foley tarafından literatüre kazandırılan güçlü bir kavramdır. Lennon ve Foley (2000: 11) herhangi bir felsefi tartışmaya girmemek için “dark turizm” kavramını kullanmalarıyla ilgili herhangi bir açıklama yapmamış olmalarına rağmen, güneş ışığından yoksun yer anlamına gelen karanlık (*dark*) batı kültüründe soykırım, cinayet, savaş, ölüm gibi negatif çağrışımlar yapan bir anlama sahiptir (Bowman ve Pezzullo, 2010: 188).

Karanlık turizmin evrensel bir tipolojisi yoktur veya evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımının dahi bulunmadığı düşünülmektedir (Miller ve Gonzalez, 2013: 294). Eski Yunancada bir tıp terimi olan katarsis (*catharsis*) aslında karanlık turizmi oldukça iyi anlatmaktadır. Aristo'nun Trajedi Kuramı'nın bir çeşidi olan Katarsis; temizlenme, arınma demektir. İnsanların kendilerini kahramanın yerine koyarak onun çektiği acıyı beraber yaşamaları olarak ifade edilmektedir. Karanlık turizmde de gerçekleşen olaylardaki yaşananlarla özdeşleşmek, o anı yeniden yaşamak, olaylardaki kahramanlarla aynı duyguları paylaşabilmek amaç edinilmektedir (Kılıç ve Akyurt, 2011: 210-211).

Karanlık turizm, Aralık 2016'da yaklaşık 4 milyon hit ile dikkate değer bir internet varlığına sahip olmuştur. Karanlık turizm ilişkin internet varlıkları; ansiklopedi girişlerini, karanlık turizm destinasyonlarının rehberlerini, karanlık turizm hakkındaki blogları ve yorumları, karanlık deneyimlere ilişkin tatil temalarını içermektedir (Light, 2017: 276). Karanlık turizm çalışmalarının sayısı da gittikçe artmaktadır. Bu çalışmalarda yer alan karanlık turizm tanımları şu şekilde özetlenebilir:

Stone (2006: 146) karanlık turizmi, “ölüm, ıstırap ile ilişkili ve görünüşte ürkütücü yerlere seyahat etme eylemi” olarak tanımlamaktadır. Tarlow'a (2005'tek aktaran Stone, 2006: 146) göre karanlık turizm, “trajedilerin veya tarihsel olarak dikkate değer ölümlerin gerçekleştiği ve hayatlarımızı etkilemeye devam ettiği yerlere yapılan ziyaretlerdir”. Seaton (1999: 131) karanlık

turizmi “ölümle sembolik veya gerçek olarak karşılaşma arzusuyla seyahat etme” şeklinde tanımlamıştır. Miles’a (2014: 135-136) göre karanlık turizm; idamların, suikastların, savaşların yapıldığı bölgelere, mezarlıklar, toplu mezarlar ve anıtlar, hapishaneler ve toplama kampları gibi alanlara yapılan ziyaretleri içermektedir.

Tüm bunların arasında ortak olan nokta, karanlık turizmin doğal afet, savaş, soykırım veya idam yerleri vb. gibi farklı nedenlerden kaynaklanan ani ve zor ölümün sonucu olduğudur (Mileva, 2018: 24). Seaton’a (1999: 131) göre karanlık turizmde asıl olan; kısmen veya tamamen turistlerin gerçek ya da sembolik olarak ölümle karşılaşmaları, bu açıdan kendilerini olaya motive etmeleridir. Stone ve Sharpley (2008: 585) tarafından geliştirilen karanlık turizm modeli turizmin nasıl “kaçınılmaz olarak kendi ölümüyle ve başkalarının ölümüyle yüzleşmek için bir araç sağladığını” göstermektedir. Stone ve Sharpley’in (2008) gerçekleştirdiği araştırmada ölüm üzerindeki sosyo-kültürel bakışlar ile günümüz modern toplumlarında ölümü kabullenme veya yüzleşmenin araçları olarak karanlık turizmin potansiyeli arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir.

Karanlık turizm; yalnızca ölüm ile sınırlı olmayıp acı, vahşet, trajedi veya suç ile ilişkili olan turizmin herhangi bir çeşidi için şemsiye bir kavram olarak kullanılma eğilimindedir (Light, 2017: 277). İngiltere’de Karanlık Turizm Araştırmaları Enstitüsü’nün kurucusu olan Philip Stone, karanlık turizmin, farklı tonları içinde, çağdaş seküler toplumlarda potansiyel olarak bireylerin trajik olaylara yakınlık hissedebilmeleri için bir araç sağlayabileceğini belirtmektedir (Miller ve Gonzalez, 2013: 294).

Terminoloji sınıflandırılmasındaki diğer girişimler oldukça geniş kapsamlıdır. Amerika’nın çeşitli bölgelerinde yaşayan imkanları kısıtlı topluluklarda çevresel bozulmanın görüldüğü yerlere düzenlenen turları ifade eden “zehirli turizm²” (*toxic tourism*), rekreasyonel manzara olarak facia alanlarına referans eden “ölüm turizmi” (*death tourism*), mezar yerlerinin ve ünlülerin veya çok sayıda insanın ani ve şiddetli ölümle karşılaştığı yerlerin ticari gelişmeleri olarak “kara nokta turizmi” (*black spot tourism*) gibi kullanımların yanı sıra “askeri alan turizmi” (*thanatourism*), “trajik turizm” (*tragic tourism*), olumsuz gezi (*negative sightseeing*), “savaş turizmi” (*war tourism*), “dehşet turizmi” (*morbid tourism*), “keder turizmi” (*grief tourism*) ve “korku turizmi” (*fright tourism*) şeklinde kullanımlar da mevcuttur. (Strange ve Kampa, 2003; Bowman ve Pezzullo, 2010; Chen vd., 2017).

Yerli literatürde ise kavram çoğunlukla “hüzün turizmi” şeklinde kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü’nde hüzün; iç kapanıklığı ve gönül üzgünlüğü olarak açıklanmaktadır (Kılıç ve Akyurt, 2011: 211). Ancak “savaş alanları turizmi”, “keder turizmi”, “ölüm turizmi”, “kara turizm”, “karanlık turizm”, “karanlık turizm”, “utanç müzeleri ve hapishane turizmi” şeklinde alternatif kullanımlar da mevcuttur (Kılıç ve Akyurt, 2011; Kozak ve Bahçe, 2012; Kurnaz vd., 2013; Birdir vd., 2015; Yıldız vd., 2015).

Karanlık turizmi kavramsallaştırmadaki farklılıkların çıkış noktası, hissedilen duyguların farklılığı olabilir. Örneğin, bir turist için ziyaret edilen bir nokta derin bir hüznü çağrıştırırken bir başka turist için gurur duyma ya da nefret etme gibi hisleri çağrıştırabilir. Dolayısıyla burada anahtar nokta ziyaret edilen alanda geçmiş zamanda tarihi, toplumsal, politik ya da çevresel bağlamda kara bir olayın yaşanmış olmasıdır (Birdir vd., 2015: 13).

Ayrıca yapılan çalışmalar karanlık turizmin, hapishane turizmi, korku turizmi, soykırım turizmi, keder turizmi, gecekondur turizmi, pagan turizmi, intihar turizmi ve atomik turizm gibi çeşitli formları olduğunu göstermektedir (Miller ve Gonzalez, 2013: 294). Frew ve White (2013:

² Daha çok karanlık turizmin değil çevresel turizmin bir çeşididir.

277), Karanlık Turizm ve Mekan Kimliği'nde (*Karanlık Tourism and Place Identity*) karanlık turizmin açık uçlu doğası gereği şu kavramlarla bağlantılı olduğunu belirtmektedir: "Savaş alanları turizmi, miras turizmi, kültürel turizm, askeri alan turizmi, vahşet turizmi, ölüm turizmi, hüznün turizmi, miras çatışması, istenmeyen miras, olumsuz miras, karanlık olaylar, karanlık sergiler, karanlık tapınaklar, karanlık çatışma alanları, karanlık soykırım kampları, mekan algısı, mekan markalama ve destinasyon pazarlama". Strange ve Kampa (2003: 388) da karanlık turizmin pek çok farklı "tonu" olduğunu söylemektedir. Bu kadar farklı forma sahip olan karanlık turizmin gerçekleştiği destinasyonlar da çeşitli olacaktır.

Dünyada pek çok destinasyonda yaşanan trajik olaylar imaj olarak kullanılmakta ve seyahat acenteleri tur programları içinde bu destinasyonların karanlık turizm kapsamında pazarlamasını yapmaktadır (Kılıç ve Akyurt, 2011: 213). Pek çok felaket sonrası destinasyon turist çekmede karanlık turizmden faydalanır. Bazı hükümetler tarafından turizm, felaket sonrası bölgeye ekonomik faydalar getirmede önemli bir araç olarak görülmektedir (Yang vd., 2011: 954).

Sharpley (2005: 214) karanlık turizme yönelik yapmış olduğu çalışmada; New York Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıdan 1 yıl sonra Ground Zero'nun her gün binlerce insan tarafından ziyaret edilmesi ve ziyaretçi sayısının ikiye katlanması, Soham'ın küçük Cambridgeshire kasabasında liseli iki kızın kaçırılması ve korkunç cinayetinin ardından bütün Britanya üzerinden çiçek koymak, başsağlığı defterini imzalamak veya yerel bir kilisede mum yakmak için on binlerce ziyaretçinin kasabaya akın etmesi örneklerini vermektedir.

Seaton (1999: 131) bir destinasyonun karanlık turizm açısından değerlendirilebilmesi için beş özellik bulunduğunu belirtmektedir:

- Toplumsal olarak ölüme tanıklık etmiş veya ölüm cezasına çarptırılan insanları izlemek için yapılan ziyaretler,
- bireysel-toplu ölümlerin gerçekleştiği alanlara yapılan ziyaretler,
- mezarlıklar, hapishaneler veya anıtlar gibi ölümü akla getiren alanlara yapılan ziyaretler,
- ölümü ve savaşı temsil eden kalıntılar veya kanıtlar gibi araçlar bulunan müzelere yapılan seyahatler,
- dini amaçlı acı çeken birinin yaşadığı kutsal bölgelere yapılan ziyaretler (örneğin, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yer olan Kerbela Bölgesi)'dir.

Seaton'un karanlık turizmi ölüm turizmi ile özdeşleştirdiğini vurgulamak gerekir. O'na göre hüznün turizmi; karanlık eğlence fabrikaları, karanlık sergiler, karanlık zindanlar, karanlık ebedi istirahat yerleri, karanlık abideler, karanlık savaş alanları, karanlık soykırım kampları olmak üzere yedi farklı kategoriye ayrılmaktadır.

Karanlık turizm destinasyonlarına dünyadan örnek olarak; 1. ve 2. Dünya Savaşı'nın gerçekleştiği mekanlar, Kamboçya'da 1970'li yıllarda ortaya çıkan ölüm tarlaları, ölüm ya da ölümlerin gerçekleştirildiği silahları içeren müzeler (Leeds Kraliyet Askeri Müzesi), Prenses Diana'nın kaza geçirdiği tünel Pont de l'Alma (Fransa) tüneli, 2. Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın saldırdığı koy olan "Pearl Harbor" (Hawaii), Slumdog Milyoner filminden sonra buralarda yaşanan yoksulluğu görmek için gidilen Hindistan'ın gecekondu mahalleleri gösterilebilir. Yasal bir çerçevesi olmasa da ötenazinin serbest olduğu Belçika, Hollanda, İsviçre gibi ülkelere hasta insanların bu amaçla yaptıkları ziyaretler, Kuzey Kutbu'ndaki buzulların erimesini ve burada yaşanan çevre felaketini görmek için yapılan seyahatler ve bazı hayalet

avcılığı topluluklarının (Örneğin Utah Hayalet Avcılığı Topluluğu, New Jersey Hayalet Avcıları vb.) güdülemesiyle gerçekleştirilen hayalet avcılığı ziyaretleri, Endonezya Sumatra Adasında gerçekleşen tsunami ve Amerika’da Katrina kasırgasının gerçekleştiği afet alanlarına yapılan ziyaretler, ABD Başkanı John F. Kennedy’ye düzenlenen suikastın yapıldığı yere, Vezüv yanardağının patlaması sonucu taşlaşmış insanlar şehri olarak bilinen Pompeii (İtalya) şehrine, Çernobil Nükleer Santral Etki Alanı’na (Ukrayna) ve Doğu Almanya vatandaşlarının Batı Almanya’ya kaçışlarını önlemek için yapılan Berlin Duvarı’na (Almanya) yapılan ziyaretler de karanlık turizm kapsamındadır (Kılıç ve Akyurt, 2011: 214-215; Kurnaz vd., 2013: 59; Birdir vd., 2015: 13; Alili, 2017: 42).

Türkiye’de ise karanlık turizm kapsamında Çanakkale önemli bir destinasyondur. Her yıl yapılan 18 Mart Çanakkale Zaferi Kutlama ve Şehitleri Anma Programı bu destinasyonun imajının bu yönde olmasını sağlamıştır (Kılıç ve Akyurt, 2011: 215). Ayrıca Türkiye’deki diğer destinasyonlara verilebilecek örnekler; Anıtkabir (Ankara), Çatalca Mübadele Müzesi (İstanbul), Sarıkamış (Kars), Başkomutan Tarihi Milli Parkı (Afyonkarahisar), Dolmabahçe Sarayı (Mustafa Kemal Atatürk’ün vefat ettiği yer, İstanbul), Yassıada (Demokrasi ve Özgürlükler Adası, İstanbul), 17 Ağustos Marmara depremi alanları, Sinop Cezaevi (Sinop), Ulucanlar Cezaevi (Ankara), büyük bir maden ocağı faciasının yaşandığı Soma (Manisa) şeklindedir (Kurnaz vd., 2013: 59; Birdir vd., 2015: 13; Alili, 2017: 45).

Yıldız vd., (2015: 295) kara turizmin “doğal nedenli” ve “insan nedenli” olmak üzere iki türü olduğunu söylemektedir. Doğal nedenli kara turizmi; insan müdahalesi olmaksızın tamamen doğa olayları sonucunda gerçekleşen ölüm ve acı ilişkili türdür. Bu türe yanardağ patlamaları, tsunami ve kasırgalar örnek verilebilir. İnsan nedenli kara turizmi ise, insanın kasten veya kaza sonucu sebep olduğu, küresel veya bölgesel çapta bireysel veya kitlesel etkileri olan ölüm, acı, şiddet ve korku öğeleriyle ilişkili türdür. Bu türe 11 Eylül saldırısı, Hiroşima, Auschwitz ölüm kampları örnek verilebilir.

Stone (2006: 151), karanlık turizmi alanlarını “darkest-darker-dark-light-lighter-lightest” olarak ölüm ve acıyla doğrudan veya dolaylı alakasına göre en üzüntü verici olandan en az üzüntü verici olana göre sınıflandırmıştır. Buna göre; “highest” Romanya Dracula Parkı gibi daha çok eğlence odaklı yerler ve eğlence fabrikaları (*karanlık fun factories*) başta olmak üzere en az hüznün duyulan bölgeleri ifade etmektedir. “Lighter” 11 Eylül saldırılarına ilişkin resim ve eserlerin sergilendiği Smithsonian Müzesi gibi sergi ve müzeleri; “light” zindanlar ve hapisaneleri; “dark” mezarlıklar, türbeler ve tapınakları; “darker” savaş alanlarını; “darkest” ise soykırım alanları gibi en yoğun hüznün duyulan bölgeleri ifade etmektedir. Bu sınıflandırma sayesinde bölgelerin durumları ele alındığında vermiş oldukları hüznün ve hissiyata göre sınıflandırma yapılabilmektedir (Birdir vd., 2015: 15).

Kişilerin savaş ve mücadele alanlarını keşif merakı ve farklı sebeplerle gerçekleşen başkalarının ölümlerine tanıklık etme ilgileri araştırmacıları karanlık turizmi toplumsal ve psikolojik bir olgu olarak çalışmaya yönlendirmiştir (Israfilova ve KhooLattimore, 2019: 478). Örneğin Lennon ve Foley (1999: 47), Nazilerin altı milyon Yahudi’yi öldürmeleri olayını anımsatan Amerika Holocaust Anı Müzesi’ni analiz etmiş ve turistlerin orada anma ve kutlamanın yanı sıra eğlence ve eğitimi de deneyimledikleri sonucuna varmıştır. Benzer şekilde Stone (2012: 1577)’da Polonya’daki Auschwitz Toplama Kampı’nın nasıl bir öğretme misyonuna sahip olduğunu incelemiş ve insanın hayatta kalmasının neredeyse imkansız hale geldiği trajik zulüm ve soykırım olaylarını temsil ettiğini savunmuştur.

Karanlık turistler, felaket, keder, acı ve ölüm mekanlarını keşfetmeye meraklıdır (Sharma ve Nayak, 2019: 916). Lennon ve Foley (2000) karanlık alanlara yapılan ziyaretlerin amaçlı veya tesadüfi olabileceğini ancak çoğu zaman mutlu tesadüflerden kaynaklandığını, sadece meraktan veya bu tür yerlerin tur şirketleri tarafından düzenlenen güzergahlara dahil edilmesinden kaynaklanabileceğini söylemektedir.

Araştırmalar turistler için tek bir motivasyon olmadığını göstermektedir. Röntgencilik, başkalarının acılarına sevinme, ürkütücü konulara duyulan merak, olayı halkın kolektif hafızasında saklama, trajediyi uygun bir bağlama yerleştirme, modern olaylara anlayış kazandırma veya bunların bir kombinasyonu olabilir. Ziyaretçiler ölümün anlamını keşfedebilir, bir felaket sahnesine veya cinayete entegre olabilir, olayın sosyo-politik koşullarını keşfetmenin veya kurban deneyimi ile güvenli, makul bir mesafeden bağlantı kurmanın bir yolu olabilir (Heidelberg, 2015: 76-77). Seaton'a (1996) göre motivasyonlar daha spesifik olarak ölümle karşılaşma (ve bunlarla etkileşime geçme) ile ilgili olup bu motivasyonlar yoğunluk bakımından önemli ölçüde değişebilmektedir. Dann (1998'den aktaran Alexandra vd., 2014: 311) turistleri ölüm ile ilişkili yerleri ziyaret etmeye yönlendirecek, aralarında "kana susamışlık", orjinallik arzusu ve nostalji bulunan sekiz motivasyon tanımlarken Stone (2012) ise turistleri yönlendiren motivasyonların ya yeni bir yaşam deneyimi ya da belirli şeyleri anlamalarına yardım edecek bir macera olduğunu iddia etmektedir.

Kentsel Keşif (Urban Exploration)

Kentsel keşif de karanlık turizme benzer şekilde, yeni bir kavram değildir. Kentsel keşfin ilk hikayelerinden biri 1793 yılından gelmektedir, Philibert Aspait isimli Fransız bir adam, kayıp bir şarap kileri arayarak Paris Yer altı Mezarları olarak bilinen Paris'in altındaki terk edilmiş taş ocaklarına mum ışığı ile seyahat etmiştir. Cesedi 11 yıl sonra bulunmuş ve anısına bir yeraltı anıtı dikilmiştir. Bu olaydan yüzyıl kadar sonra, New York metro sisteminin açılışından bir hafta sonra, Leidschmudel Dreispul taze oyulmuş yeraltı tünellerini keşfederken tren tarafından öldürülmüştür (Garrett, 2014: 5). Söz konusu hikayeler, kentsel keşfin ne olduğuna dair ipuçları sunmaktadır.

Terk edilmiş binalara izinsiz giriş olaylarına yönelik artan medya ilgisine rağmen, olaylara dahil olan kişinin türü, motivasyonları ve deneyimlerinin gerçekliği hakkında sonuçlar çıkarmak zordur. Gerçekten de kentsel keşif topluluğu kategorizasyonu ve tanımlamayı bilinçli olarak reddediyor gibi görünmektedir (Stones, 2016: 301-302). Yine de ortak paydada buluşan bazı tanımlamalar mevcuttur. Temel bir düzeyde, kentsel keşif genellikle kamuya açık olmayan alanlara eğlence amaçlı girme eylemi olarak düşünülür (Garrett, 2014). Mekanlar genellikle terk edilmiş, kapalı veya sahipsizdir, bununla birlikte hala işlevsel veya "canlı" yerler de mimari ilgi gibi niteliklere sahipse ilgi çekici olabilir. Kentsel keşfin ikinci ve belki daha ihtilafli özelliği, ziyaretlerin mülk sahibinin bilgisi veya rızası olmadan gerçekleştirilmesidir. Mekanlara bu şekilde girme, "izinsiz giriş" (*trespassing*), sivil bir suç olarak veya askeri mekanlara girme durumunda devlet suçu olarak sınıflandırılabilir. Kentsel keşifler devamlı biçimde mekanlara zorla girdiklerini veya herhangi bir zarar verme niyetleri olduğunu inkar ederler. Gerçekten de belki de farklı topluluklar arasında en yaygın şekilde gözlenen kural, Amerikan çevre koruma hareketinden ödünç alınmış "fotoğraf dışında hiçbir şey alma, ayak izi dışında hiçbir şey bırakma" (*take nothing but pictures, leave nothing but footprints*) kuralıdır (Stones, 2016: 302).

Kentsel keşif, aynı zamanda mekan korsanlığı (*place hacking*) ya da Urbex terimleri ile bilinir, son zamanlarda popüler olmuş ve medyanın ilgisini çekmiştir (Fulton, 2017: 191). Bir hobi olarak kentsel keşif, Stebbins'e (2009: 618) göre "katılımcıyı zorlukları ve karmaşıklığı ile

cezbeden amatör, hobi veya gönüllü bir temel faaliyetin sistematik olarak takip edilmesi" aktivitesi "ciddi serbest zaman aktivitesi (*serious leisure*)" isimli kategori olarak düşünülmektedir.

Kentsel keşif aynı zamanda bazı akademik çalışmaların da konusu olmuştur. Bradley Garrett Londra merkezli bir şehir araştırma ekibinde 2008-2011 yılları arasında etnografik araştırma yapan aynı zamanda Oxford üniversitesi akademisyeni olan bir araştırmacıdır (Garrett, 2012: 9). Kentsel keşif ve kültürel coğrafya üzerine doktora tezini tamamlayan Garrett (2012), Londra'daki Shard binasına tırmanması aracılığıyla hobiyeye bizzat katılıp tanıtımını yaparken ve katılımını web sitesi aracılığıyla belgelerken konu ile ilgili en iyi bilinen yazarlardan biri olmuştur. Kendisi de bir coğrafyacı ve kaşif olan Bradley Garrett, kentsel keşfi "kentsel alanların yeniden tahsis edilmesi için radikal potansiyeli olan bir uygulama" olarak tanımlar. Garrett için kentsel keşif, "katılımcıların mekanlarla etkileşime geçmek için kuralları ve düzenlemeleri bozdukları alanlarla bir bağlantı biçimidir".

Kentsel keşif; kanalizasyon, kuleler, fabrikalar ve askeri üsler de dahil olmak üzere artık kullanımda olmayan kentsel altyapının keşfini ve fotoğraflanmasını içermektedir. Daha sonra bu gözlemler, sosyal medya ve internet siteleri (Facebook, Youtube vb.) gibi kanallar aracılığıyla paylaşılmakta ve kentsel kaşifler aynı zamanda bir yer altı hobisine ilişkin bilgi sağlamaktadır (Fulton, 2017: 189).

Garrett (2014: 1) kentsel keşfi, geçici, eski, terk edilmiş, sahipsiz ve altyapı alanları izinsiz olarak inşa edilmiş ortamlarda araştırma, yeniden keşfetme ve fiziksel olarak keşfetme uygulaması olarak tanımlamaktadır. Benzer bir tanım Ninjalicious (2005) ve Kindynis (2017) tarafından da yapılmıştır. Ninjalicious'a (2005: 4) göre kentsel keşif, "ilginç insan yapımı mekanların, en tipik olarak da terk edilmiş binaların araştırılması, ziyaret edilmesi ve belgelendirilmesi"dir. Kindynis (2017: 984) de kentsel keşfin, "yasaklanmış, unutulmuş veya başka şekillerde yasaklı bölgeleri araştırma, erişme ve belgeleme pratikleri" olduğunu söylemektedir.

Kentsel kaşifler, kendilerinin T.O.A.D.S. (G.E.T.M.A.) olarak ifade ettikleri şeyi araştırır: geçici, eski, terk edilmiş veya metruk alanlar. Daha spesifik olarak kentsel kaşifler, terk edilmiş sanayi sitelerine, kapalı akıl hastanelerine, terk edilmiş askeri tesislere, kanalizasyon ve drenaj ağlarına, ulaşım ve hizmet tünellerine, kepenkli işletmelere, hacimli mülklere, madenlere, şantiyelere, vinçlere, köprülere ve sığınaklara eğlence amaçlı izinsiz girerler (Garrett, 2014: 1).

Kentsel keşif fotoğraf belgelemeyi içermektedir ve kentsel kaşifler en çok fotoğrafa düşkündür. Dijital dünya ve internet kentsel keşfin gelişmesine yardımcı olmaktadır (Garrett, 2012; 2014). Kentsel keşfin imgelemleri, hem geceleri şehirlerin muhteşem yüksek kontrastlı çatı fotoğraflarını hem de montaj hattının hareket etmediği metruk fabrikaların, duvarlarında çatlaklar ve kırık pencereler ile kapanmış hastaneler ve okulların veya zamanın on yıllar önce durmuş gibi görüldüğü terk edilmiş evler ve köşkerin fotoğraflarını içermektedir (Klausen, 2017: 372). Kentsel keşif, metruk alanın ve saklı altyapının bir keşfi olarak tanımlanabilse de aynı zamanda, görülen ve görülmeyen, yapılan ve yapılmayan, mümkün olan ve olmayanın sınırlarını körelterek aradaki bölgeleri şehrin geri kalanının dokusuna karıştıran bir süreç olarak görülebilir (Garrett, 2014: 9).

Kentsel keşfin geleneksel kentsel alan kullanımı ve davranışına meydan okuyarak maddesel bir düzeyde ve alternatif bir kentsel imge üretmek ve dolaşıma sunarak temsili bir düzeyde kentsel alanın üretimine müdahale ettiği söylenebilir (Klausen, 2017: 372). Nitekim Garrett'e (2012: 9) göre kentsel kaşifler, kentte temiz mekansal/zamansal anlatıları baltalayan somutlaşmış kentsel

müdahaleler üstlenerek kentsel alan üzerinde artan gözetim ve kontrole tepki veren birçok gruptan biridir. Başka bir deyişle kentsel keşif, kentsel alanları yeniden demokratikleştirmek için çalışma hakkının fiili bir olgusu olarak görülebilir. “Kentsel sakinlerin kontrolünü kaybettikleri alanları dışlayıcı özel ve hükümet güçlerinden geri alarak yeniden demokratikleştirmeye çalıştıkları tepkisel bir uygulama”dır (Garrett, 2014: 4). Örneğin, Birleşik Krallık kentsel keşif faaliyetlerini ‘şehirimizde kamusal alanın özel alana karşı resmi olarak sınırlandırılmasına meydan okumak’ olarak gerekli bir hareket olarak tanımlamaktadır (Stones, 2016: 302).

Bunların yanı sıra kentsel keşif farklı insanlara farklı şeyler ifade etmektedir. Örneğin, Paiva ve Manaugh’ya (2008’den aktaran Martinez ve Laviolette, 2016: 10) göre “insanlık kadar eski bir uğraş”, High ve Lewis’e (2007’den aktaran Martinez ve Laviolette, 2016: 10) göre “beyaz, orta sınıf yaşları 13-19 ya da yirmilerinde estetiğe tarihten daha fazla ilgili” kişilerin yaptığı sığ bir izleyici sporudur. Diğer taraftan Garrett’e (2012) göre kentsel keşif boş zaman aktivitesinden daha derin bir şeydir, “yaptığın bir şeyin değil kim olduğunun keşfi”, başka bir deyişle bir kimlik arayışıdır. Garrett, diğer üç arkadaşı ile birlikte İngiltere’den Polonya’ya kentsel keşfe katılırken arkadaşlarından biri kentsel keşfi “yaşam kalitesi” kavramının yeniden tanımlanması olarak hissettiğini söylemiş ve şöyle açıklamıştır (Garrett, 2014: 4): “Bizim neslimiz gerçek deneyimlerin satın alınamayacağını fark etmeye başlamıştır, bu gibi uygulamalar yaşam kalitesinin neyle ilgili olduğudur, yaşam kalitesi sahip olduğun şeylerle daha az, zamanını nasıl harcamayı tercih ettiğinle daha çok ilgilidir”.

Son yıllarda kentsel keşif pratikleri etrafında küresel bir alt kültür birleşmeye başlamıştır. Kentsel keşfin gerisinde yatan motivasyonlar genel olarak çok yönlü, çeşitli ve değişken olsa da (Kindynis, 2017: 984), “yoğun biçimde hayaletli hafıza mekanlarının yerini saptamak, yaşanmış hayatların hayaletleri ile etkileşimi araştırmak ile ilgili” (Garrett, 2014: 4) bir pratiktir (Kindynis, 2019: 28). Ayrıca kentsel keşif her şeyden önce mekanlarla ve insanlarla somutlaşmış karşılaşmalar etrafında inşa edilmiş bir topluluktur. Kentsel keşifler, beklenilenden de daha büyük bir topluluk olabilir, bununla birlikte onları homojen bir grup olarak görmek sorunludur. Birleşik Krallık’taki en geniş internet forumu olan 28 Gün Sonra (*28 Days Later*) forumuna kayıtlı yaklaşık 10 bin kullanıcı vardır ve forumlarla ilişkisi olmayan yaklaşık 3 bin aktif keşif vardır. Birleşik Krallık’ın ötesinde dünyadaki en popüler küresel kentsel keşif forumu 18 bin kayıtlı kullanıcı ile Kentsel Keşif Kaynağı (*Urban Exploration Resource-UER*)dir (Garrett, 2014: 2-3).

İnternet yardımıyla birleşmiş kentsel keşif gruplarının ilk jenerasyonu 1970ler-1990larda bir araya gelmiştir. Bu gruplar, Avustralya’da Drainiacs ve Mağara Klanı (*Drainiacs and the Cave Clan*), San Francisco İntihar Kulübü (*Suicide Club*), New York’ta Jinx Topluluğu ve LTV Kadrosu (*Jinx Crew and LTV Squad*), Mineapolis’te Eylem Kadrosu (*Action Squad*), Rusya’da Yeraltı Gezegeni Kazıcıları (*Diggers of the Underground Planet*), Kanada’da Yeraltının Melekleri (*Angels of the Underground*), Almanya’da Berlin Yeraltı Derneği (*Underground Association*) ve Paris’te çeşitli Cataphile toplulukları olarak bilinmektedir. İlk büyük ölçekli kentsel keşif buluşması ise LTV Squad tarafından organize edilen ve Brooklyn’de 30 kişinin katıldığı, 2002 yılının baharında gerçekleştirilen buluşmadır, 2004 yılında ise daha büyük bir buluşma 65 kişi ile Toronto’da gerçekleştirilmiştir (Garrett, 2014: 5).

Kentsel keşif terk edilmiş mekanlara yasa dışı giriş sağlamayı ve güvenli olmayan alanlara fiziksel olarak katılmayı (Garrett, 2014: 4) ve mülkün tahribatını (Fulton, 2017: 192) içermekte bu nedenle risk almayı ve yargılanma olasılığı kadar fiziksel yaralanmalara maruz kalma

olasılığını da kapsamaktadır (Le Gallou, 2018: 247). Kentsel keşif alanları neredeyse her zaman halka yasak alanlardır (Ninjalicious, 2005). Örneğin, Go2Know'un web sitesi "burası terk edilmiş bir yerdir [...] fotoğraf turu sırasında kendi sorumluluğunuzda giriyorsunuz. Go2know, kaza veya yaralanma durumunda sorumluluk kabul etmez" diye belirtmektedir (Le Gallou, 2018: 251).

Luke Bennett (2011: 426) pek çok kentsel kaşifin "eylemin performansı" (*performance of the act*) ile ilgilendiğini göstermektedir, bunun anlamı ise uygulamalarının belirsiz yasallığından zevk almaları ve erişim elde etmek ve site sahiplerinin veya güvenlik görevlilerinin dikkatinden kaçınmak için "kedi ve fare" oyununun tadını çıkarıyor olmalarıdır. Goodwin (2010'den aktaran Robinson, 2015: 153) terk edilmiş binalara girme ile ilişkili risklerin (çürümüş zeminler, muhafazasız elektrik kabloları, tehlikeli kimyasallar gibi), risk duygusunu arttırabileceğini, adrenalin keyfinin yakalanma riskinden ziyade tehlikeli çevrenin bir sonucu olduğunu söylemektedir. Dodge (2006'dan aktaran Robinson, 2016: 42) de kentsel keşfin, yetkisiz alanlara erişme heyecanı ile dolu olduğunu ve alternatif bir alan estetiği bulma ve deneyimleme arzusuyla daha da geliştirildiğini öne sürmektedir. Garrett (2014) kentsel keşfin "tam da yasak olduğu için" mülke izinsiz girme ile ilgili olduğunu savunur.

Birleşik Krallık'ta, Londra Metrosu'nun ('tüp') halka açık olmayan kısımları ve demiryolu ağı gibi aktif altyapı alanlarında izinsiz giriş, ceza gerektiren bir suçtur (Kindynis, 2017: 982). Kentsel keşfin acil bir suç tehdidi olarak inşası devam etmektedir. ABD hükümetinin Ulusal Terörle Mücadele Merkezi tarafından dağıtılan bir danışma belgesi kentsel kaşifler tarafından online olarak paylaşılan video görüntüleri ve fotoğrafların teröristler tarafından uzaktan tanımlamak ve potansiyel hedefleri araştırmak için kullanılabilmesi konusunda uyarı yapmaktadır. 2014'te 11 üyeden oluşan bir kentsel keşif topluluğu olan Londra Konsolidasyon Ekibi (*London Consolidation Crew*) grubun Londra yeraltı ağının kullanılmayan bölümlerine sızmasını takiben komplo dahil hukuken cezai yaptırımlar gerektiren suçlar için İngiliz Ulaştırma Polisinin getirdiği suçlamalarla yargılanmıştır (Kindynis, 2017: 983).

Kentsel keşif mekanları halka açık olmayan ve terk edilmiş binaları, harabeleri, inşaat alanlarını, tünelleri, kanalizasyonları ve bina çatılarını (Ninjalicious, 2005), fabrika turlarını, işyeri ziyaretlerini, köprü tırmanışlarını, gizli bir şekilde yük vagonunda seyahat edilmesi gibi faaliyetleri içermektedir (Robinson, 2015: 143). Kısaca kentsel keşif pratikleri, "köprülere tırman, metrolarda koş, kanalizasyonlarda oyna, pis su borularının içine gir, yer altı mezarlarında sürün" şeklinde açıklanabilir (Garrett, 2012: 32-36). Bu nedenle kentsel keşif destinasyonları da bu pratiklere uygun destinasyonlar olmaktadır. Örneğin, Kindynis (2017: 983) Londra'da katıldığı izinsiz giriş eylemlerine örnek olarak yapım aşamasında olan çapraz ray tünelleri ve istasyonları; yapım aşamasında olan Lee Tunnel'in süper kanalizasyonu; az gelişmiş Battersea Enerji Santrali; Londra Olimpiyat Stadyumu ve sayısız diğer çatıları, altyapı tünelleri, altyapı ve inşaat sahalarını vermektedir.

Örneğin Berlin şehri, yakın tarihte geçirdiği siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler nedeniyle fazla miktarda terk edilmiş mekana sahiptir. Onların işlevsizliği ve tuhaf bozuk estetiği Berlin'i kentsel kaşifler için sıcak nokta haline getirmektedir. Bu yerlere örnek olarak: eski 19. yüzyıl sanatoryumu olup II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet askeri hastanesine dönüşen Beelitz Askeri Hastane (*Military Hospital*), 1936 yılında Olimpiyat Oyunları için inşa edilen Olimpiyat Köyü (*Olympic Village*), Naziler tarafından kovuşturulan Yahudi bir ailenin işlettiği bir puro fabrikası olan Garbaty Fabrikası (*Garbaty Factory*), Soğuk Savaş sırasında Batı'nın en büyük casus istasyonlarından biri olan Teufelsberg (Arboleda, 2016) verilebilir.

Son zamanlarda keşifleri, raporları ve görüntüleri kaydetmek için "anı" biçiminde kentsel keşif yayınları yapılmaktadır. Benzer şekilde yapıları çevrenin bozulmasını konu olarak alan fakat her zaman bağlam olarak kentsel keşfe referans vermeyen fotoğrafçılar tarafından basılan pek çok kahve masası kitabı da bulunmaktadır. Kuşkusuz kentsel keşif literatürünün en temel ve erişilebilir kaynağı internettir, çok kullanıcı forumlar, kişisel bloglar, sosyal medya sayfaları gibi. Kentsel keşifler hem yeni keşifleri planlamak hem de raporlar ve fotoğraflar koyarak aktivitelerini kaydetmek için online verileri ve araçları kullanırlar. Muhtemelen Birleşik Krallıktaki en yaygın yarı-kamusal forum 28 Gün Sonra forumu, tüm dünyadaki en geniş küresel internet sitesi ise Amerika temelli Kentsel Keşif Kaynağı sitesidir. İnternet sitelerinin çoğunda bilgilerin ve raporların büyük bir bölümü herkes tarafından görülebilir, aynı zamanda yöneticiler tarafından kontrol edilen 'sadece davet üyeleri' alanı da bulunmaktadır (Stones, 2016: 305-306).

"Kentsel keşif nerede bitecektir?" sorusuna yanıt veren Garrett'e (2014: 10) göre kentsel keşif kaçınılmaz olarak kurumsal küresel çıkarılara tahsis edilecek ve paraya çevrilecektir. Kentsel keşfe dahil olan her yeni kişi, basılan her yeni kitap, internete konulan her fotoğraf kent ve mekana erişim hakkımız hususunda önemli toplumsal değişmelere ilham vermek zorunda olan herhangi bir potansiyel hareketin tabutundaki bir çividir. Ya da daha iyimser olarak, 'geçiş yok' tabelalarını insanlar ne kadar fazla yok saydıça o kadar fazla gülünç görüneceklerdir ve devam eden keşiflerin toplumsal etkisi gelişecektir.

BULGU VE TARTIŞMA

KENTSEL KEŞİF VE KARANLIK TURİZM KARŞILAŞTIRMASI

Kentsel keşif ve karanlık turizm karşılaştırmasında öncelikle kentsel keşfin turizm ile ilişkisi tartışılmalıdır. Kentsel keşfin turizm ile bazı ortak yönleri paylaştığını savunan görüşlere örnek olarak Fraser verilebilir. Fraser (2012: 142), kentsel keşif ile felaket turizmi ve macera turizmi arasındaki benzerliklerin çerçevesini çizmektedir: görsel bileşenin önemi, risk alma faaliyetlerine katılım ve "otantik" bir alan deneyimi arayışı, hepsi kentsel keşif ve turizm arasında bir yakınlaşma anlamına gelmektedir. Ninjalicious "Her Yere Erişim: Kentsel Keşif Sanatı İçin Kullanım Kılavuzu" (*Access All Areas: a user's guide to the art of urban exploration*) kitabında (2005: 3) kentsel keşfi "sahnenin gerisindeki dünyayı keşfetmek için meraklı zihinlere izin veren içsel bir turizm" olarak; Brown (2001) ise "yasak bölge turizmi" (*off-limits turizm*) olarak tanımlamaktadır (Robinson, 2015: 142).

Öte yandan Garrett (2012, 2014), kentsel keşfin, en azından kısmen, ana akım turizm endüstrisi tarafından yaygın olarak kabul edilen miras deneyimlerine bir karşı çıkış olarak anti-turizmin bir çeşidi olduğunu savunmaktadır. Terk edilmiş binaların keşfedilmesinin turizmin toplumsal filtreleri ve kısıtları olmadan mekanları hissedebilme ile alakalı olduğu, bunun da bireysel özgürlük, hayal gücü ve öznelliğe olanak tanıdığını ileri sürmektedir. Robinson (2015: 60) da bir yandan kentsel keşif ve diğer yandan turizm tarafından sunulan farklı mekansal katılım ve deneyimler olduğu konusunda da ısrar etmektedir. Kentsel keşiflerin hem "turizmin ötesinde" hem de "doğası gereği turist karşıtı" olduğunu söylemektedir. Turizm yalnızca "bakma" fırsatı sunarken kentsel keşif potansiyel olarak "etkileşim kurma" fırsatı sunabilir. Bu etkileşim, kentsel keşif için bir model geliştirilmesi ile ilişkili olarak ve kentsel keşfin hem turizm hem de turizmin ötesinde olabileceğini tartışırken diğerlerinden farklı olma ve olağandışılık duygusu yaratmaktadır (Robinson, 2015: 141-148).

Robinson (2015: 156-158) çalışmasında, turizm ve kentsel keşif arasındaki karşılıklı ilişkileri göstermek amacıyla kavramsal bir model geliştirmeyi amaçlamıştır. Sonuç kısmında yazar turizm ve kentsel keşfin pek çok ortak özelliği paylaştığını söylemektedir: ziyaret edilen

yerlerin türü, fotoğrafın rolü, deneyimleme, özgünlük ve cisimleşme kavramları gibi. Sonuç olarak ortaya konan tartışmanın kentsel keşfin turizm olduğunu önerme girişiminde olmadığını, fakat hem kavramsal hem de içeriksel bakımdan turizmin ötesinde olduğunu, turizmin kenar bölgesinde yer aldığını ve böylece bunun turizmin yeni bir formu olabileceğini belirtmektedir. Turizm daha çok sayıda insanın keşfedilen ve güvenli hale getirilen yerleri toplu olarak ziyaret etmesini sağlarken kentsel keşif, “keşif” kavramına sadıktır (Robinson, 2016: 42).

Ayrıca kentsel keşfi, “harabe turizmi” ve “miras turizmi” kapsamında değerlendiren görüşler de bulunmaktadır. Örneğin, Lynch (1990’dan aktaran Robinson, 2015: 143), “terk edilmiş yer” ile “harabe” arasında bir ayırım yapmak için bir araştırma gerçekleştirmiş, harabelerin “güzel”, “saygıyı hak eden”, terk edilmiş yerlerin ise daha çok “düzensizlik”, “ihmalcilik” ve “ölüm” ile ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Harabeler, turizm maksadıyla korunan ve yönetilen erişilebilir yerleri; terk edilmiş yerler ise ziyaret maksadıyla planlanmadıkları için ziyaret edilmemesi gereken yerleri temsil etmektedir. Kentsel keşfi miras turizmi kapsamında değerlendiren görüşlere göre ise, kentsel keşif, geçmişin daha doğru bir yansıması olabilecek miras hakkında bir fikir sunmaktadır (Robinson, 2015: 146). Prescott (2011: 10), kentsel keşfin kentsel hafızanın alternatif bir çeşidini uyandırma ve koruma kapasitesine sahip alternatif bir hafıza tesis etmedeki önemine vurgu yaparken benzer şekilde Gámez (2014’den aktaran Fulton, 2017: 191) kentsel keşfin “resmi kurumların ihmal ettiği bu yerler için alternatif bir miraslaştırma” sunduğunu savunmaktadır.

Kentsel keşif ve karanlık turizmi karşılaştırırken benzerlik ve farklılıkları ele almak elzemdir. Her ikisinin de sahip olduğu benzer özellikler şöyle sıralanabilir:

Her ikisi de katılımcıların sıradan deniz-kum-güneş tatili yerine özel ilgi ve hobileri doğrultusunda gerçekleştirdikleri turistik faaliyetlerdir. Dünya Turizm Örgütü yeni turist profilinin artık eskisine göre fiziksel ve entelektüel bakımdan daha aktif bir görünüm sergilediğini, artık turistlerin özel ilgileri ve hobilerine göre seyahat yerini tercih ettiklerini, ziyaret ettikleri yerlerin tarih ve kültürünü öğrenmeye daha istekli olduklarını, çevrenin korunmasına daha duyarlı olduklarını belirtmektedir (Kozak ve Bahçe, 2012: 17-18). Her iki faaliyet de yeni turist profiline uygun görünmektedir.

Her ikisi de “ilgileri belli alanlarda yoğunlaşan, bu ilgilere doyum sağlamak isteyen turistlerin gerçekleştirdikleri seyahat biçimleri” (Read, 1980’den aktaran Kurnaz vd., 2013: 58) olarak tanımlanan “özel ilgi turizmi” kapsamına dahil edilebilir. Kozak ve Bahçe (2012) “Özel İlgi Turizmi” kitaplarında bu turizm çeşitlerinin kitle turizmine bir seçenek olarak ortaya çıktığını belirtmekte ve özel ilgi turizmi çeşitlerini “kültüre dayalı”, “doğaya dayalı”, “eğitime dayalı”, “hobiye dayalı” olmak üzere dört grupta sınıflandırmaktadır. Karanlık turizm bu türler içinde yazarların da belirttiği gibi “kültüre dayalı türler” sınıfında yer alır (Kozak ve Bahçe, 2012: 154). Kentsel keşfin ise, kitapta yer almamakla birlikte, kişilerin özel meraklarından doğan ihtiyaçlarını gidermek için katıldıkları golf turizmi, av turizmi, mağara turizmi, macera turizmi gibi “hobiye dayalı özel ilgi turizmi çeşitleri” içine dahil edilebilir.

Her ikisi için de uygulama mekanları benzerlik göstermektedir. Karanlık turizm, ilgili bölümde de belirtildiği üzere, geçmişte yaşanmış büyük ölçekli acı, ölüm ve trajedi içerikli olayların gerçekleştiği mekanları kapsamaktadır. Ayrıca karanlık turizmin dahil olduğu kültürel turizm kategorisinde ekonomik etkinlikler; endüstri ve madencilik mirasını da kapsamaktadır: Eski fabrikalar, limanlar, maden ocakları gibi (Kozak ve Bahçe, 2012: 149). Kentsel keşfin de terk edilmiş ve/veya artık kullanımda olmayan alanları kapsamaması, her iki faaliyet için benzer bir özellik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca terk edilmiş yerlerin “ölüm” ile ilişkili olması

(Robinson, 2015: 143) ve “ölüm” ile ilişkili olan herhangi bir yerin özünde “karanlık” olabileceği varsayımı (Light, 2017: 278) unutulmamalıdır.

Her iki faaliyet de farklı olma ve olağandışılık, etkileşim kurma (Robinson, 2015: 141) motivasyonları açısından benzerdir.

Kentsel keşfin halihazırda orta sınıflar için karanlık turizm haline geldiği görüşü gibi kentsel keşif gittikçe artan oranda “daha karanlık” (*darker*) çağrışımlar ve anlamlar ile ilişkilendirilmektedir (Robinson, 2015: 143-146). Örneğin, Prescott (2011) kentsel keşif toplulukları arasında özel olarak yaşam ve ölüm ile ilişkili yerlere erişme olanağı tanıyan terk edilmiş hastanelere düşkünlüğü tartışmaktadır. En yaygın fotoğraflanan yerlerin doğum ve ölüm servisleri olduğunu, kentsel keşfin ziyaretçilerin ölümün en somut formunu deneyimleyebileceği ve rasyonelleştirebileceği morglar gibi yerleri ziyaret etme olanağı sunduğunu söylemektedir. Bu anlamda ölümü somut bir formda rasyonelleştirme ihtiyacı karanlık turizme benzer olabilir (Robinson, 2016: 42).

Tüm bu benzerliklere karşın karanlık turizm ve kentsel keşif pek çok noktada farklılaşmaktadır:

Garrett (2012: 6) için kentsel keşfin gerisinde yatan motivasyon günlük yaşamın artan menkul kıymetleştirme ve algılanan boyun eğdirmeye tepki olarak mekansal özgürlük hakkıdır. Kentsel keşifler, tıpkı bilgisayar korsanları gibi, sınırı ihlal etmenin ve bir direniş hareketi yaratmanın, otoritenin bastırılabilmesi için hedef yaratmak için mükemmel olduğunu kavramışlardır (Garrett, 2012: 34). Tüm bunlar, kentsel keşfin Lefebvre’nin kent hakkı olarak bahsettiği, kabaca kentsel mekanlara herkesin serbestçe erişebilmesi hakkından motive olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kentsel keşif, çeşitli motivasyonları olmakla birlikte, kent hakkı, keşif, özgürlük gibi açılardan politik ve ideolojik olarak değerlendirilebilir. Öte yandan karanlık turizm, hüznün, keder, acı gibi yaşanmış duygularla empati kurma ve katarsis motivasyonlarından temellenmekte olup politik ve ideolojik bir yönünün bulunduğu söylenemez.

Karanlık turizm ve kentsel keşif arasındaki en önemli farklılıklardan biri, kentsel keşfin ziyarete açık olmayan yerlere yasa dışı ve izinsiz giriş (*trespassing, place hacking*) şeklinde gerçekleşmesine karşılık karanlık turizm mekanlarının girilmesi yasak olan yerler değil, tam tersine turizm maksadıyla geliştirilen yerler olmasıdır. Karanlık turizm mekanları tur organizatörleri tarafından da gruplar halinde düzenlenen rehberli turların uğrak noktalarından iken kentsel keşif mekanları –topluluk olarak gerçekleştirilse bile- başkalarının kontrolüne tabi olmadan kendi başına araştırmanın ve keşfin yapıldığı mekanlardır.

Karanlık turizm mekanları, güvenli mekanlar olarak, yakalanma riski, sürünme-tırmanma vs. gibi herhangi bir fiziksel risk ve tehlike içermemektedir. Buna karşın söz konusu riskler ve tehlikeler kentsel keşifte bolca mevcuttur. “Köprülere tırman, metrolarda koş, kanalizasyonlarda oyna, pis su borularının içine gir, yer altı mezarlarında sürün” şeklindeki (Garrett, 2012: 32-36) güvenli olmayan yerler ve faaliyetler beraberinde yakalanma riski, yaralanma riski gibi pek çok tehlike ve riski getirmektedir.

Kentsel keşif uygulamalarının birincil aracı olarak fotoğrafın rolü, kentsel keşifte bazen araç olmaktan çıkarak amaç durumuna gelmektedir. Çünkü kentsel keşif, mekanı fiziksel olarak keşfetmenin yanında “belgelendirmeyi” de içinde barındırmaktadır. Ancak karanlık turizmde herhangi bir turizm faaliyetinden fazla olarak birincil araç/amaç abartısı taşımamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Her ikisi de yeni kavramlar olmamasına rağmen son yıllarda dikkatleri üzerine toplayan ve hızla yaygınlaşan karanlık turizm ve kentsel keşif kavramlarının ele alındığı bu kavramsal çalışmada ilk bakışta birbirine oldukça benzer görünen bu iki kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için benzeştiği ve farklılaştığı noktaların karşılaştırması yapılmıştır.

Sıradan, her şeyin önceden belirli ve planlı olduğu paket turları tercih eden turistlerin aksine karanlık turistler ve kentsel kaşifler, kendi özel ilgileri ve olağandışı merakları doğrultusunda ziyaretlerini gerçekleştirirler. Karanlık turizmde toplumsal olarak büyük trajedilerin yaşandığı yerleri (yeniden) keşfetme özgüllüğüne karşılık kentsel keşifte kayıp, gizli, terk edilmiş, unutulmuş ve saklı yerleri açığa çıkarma özgüllüğü vardır.

Karanlık turizm ve kentsel keşif her ikisi de modern kalıntılara değer vermektedir, ancak kentsel kaşifler aynı zamanda kanalizasyon, şantiye veya metro tünelleri gibi altyapı alanlarını da kullanmaktadır. Ayrıca kentsel keşif modern kalıntıları kendi başına araştırmaya ve bunlara erişmeye dayanırken karanlık turizm destinasyonları, tur organizatörleri tarafından gerekli bilgi ve malzemenin temin edildiği standart turlar biçimindedir. Kentsel keşif, bir kentsel alanda kişinin hareket özgürlüğünü savunmak ve başkalarının kontrolüne tabi olmadan modern kalıntıları ve diğer konum türlerini deneyimlemekle ilgilidir. Kentsel kalıntıları organize edilmiş bir turun parçası olarak keşfetmek kentsel keşiften farklılaşmaktadır (Le Gallou, 2018: 255-256).

Geçmişte yaşanmış ve büyük ölümlere sebebiyet vermiş, ölüm, acı ve üzüntü yaratan karanlık turizm mekanları ile terk edilmiş ve/veya artık kullanımda olmayan kentsel keşif alanları benzerlik gösterirken karanlık turizm mekanlarının herhangi bir risk veya tehlike içermeyen güvenli mekanlar olmasına karşılık kentsel keşif mekanları pek çok tehlike ve riski beraberinde getirmektedir. Karanlık turizm mekanları turizm amacıyla korunan ve yönetilen, rehberli turların düzenlendiği yerler iken kentsel keşif mekanları halkın ziyaretine açık olmayan ve bu nedenle izin alınmadan yasadışı girilen –ve bu nedenle tehlikeli- yerleri kapsamaktadır.

Özel ilgi turizminin bir çeşidi olarak karanlık turizm, geçmişte meydana gelmiş ve ölüm, acı, keder gibi olaylara sebebiyet vermiş olayların yaşandığı yerler olarak alternatif turizm destinasyonları oluşturmaktadır. Ancak özellikle ülkemiz açısından bu destinasyonları ziyaret eden kişilerin karanlık turizm motivasyonu ile ziyaret etmiyor olabileceği ve hatta bu turizm çeşidinden haberdar olmayabileceği göz önünde bulundurulursa buraların daha sistemli ve planlı bir şekilde karanlık turizm destinasyonları olarak geliştirilmesi gerektiği önerilebilir. Ayrıca yine ülkemizde pek fazla uygulama alanı bulmayan kentsel keşif pratikleri ve mekanları da çeşitli güvenlik önlemleri sağlanarak yaygınlaştırılmalıdır.

Karanlık turizm ve kentsel keşif kavramları ayrı ayrı literatürde yer bulmuş ve çeşitli açılardan uygulamalı araştırmalara konu edilmiştir. Ancak iki kavramı uygulamalı bir araştırma ile karşılaştıran bir çalışma mevcut değildir. Bu karşılaştırmanın teorik olarak yapıldığı bu çalışmanın gelecekteki çalışmalar için önerisi, katılımcı gözlem, yerinde gözlem vb. metodlarla yapılacak alan araştırmaları ile her iki kavramın daha zengin ve derinlemesine karşılaştırılmasını sağlamak olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alexandra, D. M., Alexandru, C. and Larisa, T. (2014). Dark Tourism, Romania and Dracula. The Perceptions of Potential American Tourists, *Annals of Faculty of Economics*, 1 (1): 309-319.
- Alili, M. (2017). Avrupa'daki ve Türkiye'deki Hüzün Turizmi Destinasyonlarının Karşılaştırması Üzerine Teorik Bir Çalışma, *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 37-50.
- Arboleda, P. (2016). Heritage views through urban exploration: the case of 'Abandoned Berlin', *International Journal of Heritage Studies*, 22 (5): 368-381.
- Bennett, L. (2011). Bunkerology-A Case Study in The Theory and Practice of Urban Exploration, *Environment and Planning D: Society and Space*, 29: 421-434.
- Birdir, K., Dalgıç, A., Güler, O. ve Kayaalp, Y. (2015). Hüzün Turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkını Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Deneyimleri, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3 (4): 12-23.
- Bowman, M. S. and Pezzullo, P. C. (2010). What's So 'Dark' About 'Dark Tourism'?: Death, Tours, and Performance, *Tourist Studies*, 9 (3): 187-202.
- Chen, S., Wang, S. and Xu, H. (2017). Influence of Place Identity on Residents' Attitudes to Dark Tourism, *Journal of China Tourism Research*, 13 (4): 338-356.
- Fraser, E. (2012). Urban Exploration as Adventure Tourism: Journeying Beyond the Everyday, (Eds.) Andrews, H. and Roberts, L.: *Liminal Landscapes: Travel, Experience and Spaces in-between* in (pp. 136-151) London: Routledge.
- Frew, L. and White, E. (2013). *Dark Tourism and Place Identity*. London: Routledge.
- Fulton, C. (2017). Urban Exploration: Secrecy and Information Creation and Sharing in a Hobby Context, *Library and Information Science Research*, 39: 189-198.
- Garrett, B. L. (2012). *Place Hacking: Tales of Urban Exploration*, Doctorate Thesis, University of London, London.
- Garrett, B. L. (2014). Undertaking Recreational Trespass: Urban Exploration and Infiltration, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 39: 1-13.
- Heidelberg, B. A. W. (2015). Managing Ghosts: Exploring Local Government Involvement in Dark Tourism, *Journal of Heritage Tourism*, 10 (1): 74-90.
- Israfilova, F. and Khoo-Lattimore, C. (2019). Sad and Violent but I Enjoy It: Children's Engagement with Dark Tourism as an Educational Tool, *Tourism and Hospitality Research*, 19 (4): 478-487.
- Kılıç, B. ve Akyurt, H. (2011). Destinasyon İmajı Oluşturmada Hüzün Turizmi: Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1): 209 – 232.
- Klausen, M. (2017). The Urban Exploration Imaginary: Mediatization, Commodification, and Affect, *Space and Culture*, 20 (4): 372-384.

- Kozak, M. A. ve Bahçe, A. S. (2012). *Özel İlgi Turizmi. (2. Baskı)*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kurnaz, H. A., Çeken, H. ve Kılıç, B. (2013). Hüzün Turizmi Katılımcılarının Seyahat Motivasyonlarının Belirlenmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5 (2): 57-73.
- Kyndnis, T. (2017). Urban Exploration: From Subterranea To Spectacle, *Brit. J. Criminol.*, 57: 982–1001.
- Kyndnis, T. (2019). Excavating Ghosts: Urban Exploration as Graffiti Archaeology”, *Crime Media Culture*, 15 (1) 25–45.
- Le Gallou, A. (2018). From Urban Exploration to Ruin Tourism: A Geographical Analysis of Contemporary Ruins as New Frontiers for Urban Tourism, *International Journal of Tourism Cities*, 4 (2): 245-260.
- Lennon, J. and Foley, M. (1999). Interpretation of the unimaginable: The US Holocaust Memorial Museum, Washington, D.C., and “dark tourism”, *Journal of Travel Research*, 38 (1): 46–50.
- Lennon, J. and Foley, M. (2000). *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster*, Boston: Cengage Learning.
- Light, D. (2017). Progress in Dark Tourism and Thana Tourism Research: An Uneasy Relationship with Heritage Tourism, *Tourism Management*, 61: 275-301.
- Martinez, F. and Laviotte, P. (2016). Trespass into the Liminal Urban Exploration in Estonia, *Anthropological Journal of European Cultures*, 25 (2): 1-24.
- Miles, S. (2014). Battlefield Sites as Dark Tourism Attractions: An Analysis of Experience, *Journal of Heritage Tourism*, 9 (2): 134-147.
- Mileva, S. V. (2018). Potential of Development of Dark Tourism in Bulgaria, *International Journal of Tourism Cities*, 4 (1): 22-39.
- Miller, D. S. and Gonzales, C. (2013). When Death Is the Destination: The Business of Death Tourism – Despite Legal and Social Implications, *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 7(3): 293-306?
- Ninjalicious (2005). *Access All Areas: A User’s Guide to the Art of Urban Exploration*. Toronto: Infilpress.
- Prescott, H. (2011). Reclaiming Ruins: Childbirth, Ruination and Urban Exploration Photography of the Ruined Maternity Ward, *Women’s Studies Quarterly*, 39 (3/4): 113-132.
- Robinson, P. (2015). Conceptualizing Urban Exploration as Beyond Tourism and As Anti-Tourism, *An International Journal of Akdeniz University Tourism Faculty*, 3 (2): 141-164.

Robinson, P. (2016). *Presuming Visuality, Authenticity and Urban Exploration Within Tourist Experiences*, Doctorate Thesis, University of Wolverhampton, England.

Seaton, A.V. (1996). From Thanatopsis to Thana Tourism: Guided by the Dark, *Journal of International Heritage Studies*, 2 (2): 234-244.

Seaton, A. V. (1999). War and Thana Tourism: Waterloo 1815-1914, *Annals of Tourism Research*, 26 (1): 130-158.

Sharma, P. and Nayak, J. K. (2019). Dark Tourism: Tourist Value and Loyalty Intentions, *Tourism Review*, 74 (4): 915-929.

Sharpley, R. (2005). Travels to the edge of darkness: towards a typology of 'dark tourism', (Eds) Ryan, C. et al: *Taking Tourism to the Limits: Issues, Concepts and Managerial Perspectives* in (pp. 217-228) Oxford: Elsevier.

Stebbins, R. (2009). Leisure and Its Relationship to Library and Information Science: Bridging the Gap, *Library Trends*, 57: 618-631.

Stone, P. (2006). Dark Tourism Spectrum: Towards A Typology of Death and Macabre Related Tourist Sites, Attractions and Exhibitions, *Tourism: An Interdisciplinary International Journal*, 54 (2): 145-160.

Stone, P. (2012). Dark Tourism and Significant Other Death Towards a Model of Mortality Mediation, *Annals of Tourism Research*, 39(3): 1565-1587.

Stone, P. and Sharpley, R. (2008). Consuming Dark Tourism: A Thanatological Perspective, *Annals of Tourism Research*, 35 (2): 574-595.

Stones, S. (2016). The Value of Heritage: Urban Exploration and The Historic Environment, *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7 (4): 301-320.

Strange, C. and Kampa, M. (2003). Shades of Dark Tourism Alcatraz and Robben Island, *Annals of Tourism Research*, 30 (2): 386-405.

Tinson, J. S., Saren, M. A.J. and Roth, B. E. (2015). Exploring the Role of Dark Tourism in The Creation of National Identity of Young Americans, *Journal of Marketing Management*, 31 (7-8): 856-880.

Yang, W., Wang, D. and Chen, G. (2011). Reconstruction Strategies After the Wenchuan Earthquake in Sichuan, China, *Tourism Management*, 32: 949-956.

Yıldız, Z., Yıldız, S. ve Aytemiz, L. (2015). Kara Turizm, Terör Turizmi ve Türkiye Potansiyeli, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (2): 390-407.